

Огляд ситуації в Криму за 2024 рік

Підготовлено Громадською Організацією "КРИМСОС"

Огляд ситуації в Криму за 2024 рік. – Київ: ГО «КРИМСОС», 2025. – 51 с.

Автори: команда ГО «КРИМСОС».

Зв'язатися з нами: help@krymsos.com

© КримSOS

4	Ключові тенденції та факти
8	Порушення законів та звичаїв війни
9	Незаконний призов та пропаганда військової служби в російській армії
10	Загибель жителів Криму у війні на боці росії
11	Незаконні вибори
12	Насильницькі зникнення
13	Обшуки
15	Кримінальні справи
17	Вироки судів першої інстанції
23	Вироки судів апеляційної інстанції
26	Вироки судів касаційної інстанції
30	Етапування у пенітенціарні установи на території росії
33	Катування, жорстоке та нелюдське поводження
35	Переслідування за свободу вираження поглядів
40	Переслідування журналістів
42	Переслідування адвокатів
44	Переслідування релігійних груп
46	Порушення економічних, соціальних та культурних прав
48	Довкілля

Ключові тенденції та факти

- У 2024 р. були зафіксовані щонайменше такі порушення законів та звичаїв війни: використання цивільного населення як «живого щита», розміщення військових об'єктів у густонаселених районах, залучення цивільних осіб до робіт військового характеру.
- Окупаційна адміністрація провела дві призовні кампанії у Криму, під час яких близько 5,5 тис. мешканців Криму були незаконно призвані до російської армії. Загалом, близько 50 тис. кримчан були незаконно призвані до російської армії за період окупації півострова.
- Окупанти продовжують агітували студентів вступати до російської армії добровольцями, а учнів шкіл і технікумів – до російських «військово-патріотичних» рухів.
- З початку російської окупації було порушено щонайменше 553 кримінальні справи щодо ухилення від призову, з них 244 – після початку повномасштабної війни.
- З початку повномасштабної війни щонайменше 1642 російські військовослужбовці, дислоковані в окупованому Криму, загинули на лінії бойового зіткнення. Щомісяця в середньому 35 жителів Криму, які воюють на боці росії, гинули на лінії бойового зіткнення.
- У 2024 р. російська федерація незаконно провела російські президентські вибори та вибори до органів окупаційної влади в Криму.
- У 2024 р. КримSOS зафіксувала щонайменше 6 нових випадків насильницьких зникнень: 2 чоловіків і 4 жінок. За наявною інформацією, до усіх шести випадків причетні співробітники ФСБ. У 4 випадках після обшуків співробітники ФСБ відвезли жертв у невідомому напрямку, відмовляючись повідомляти рідних про правовий статус і місцеперебування затриманих.
- У 2024 р. російські силовики провели щонайменше 45 свавільних та сумнівних обшуків у Криму. Серед них: 15 обшуків у Свідків Єгови, 10 у фігурантів «справ Хізб ут-Тахрір», 4 у журналістів, 4 у ветеранів кримськотатарського національного руху. Свавільні обшуки та рейди можуть бути інструментом залякування незалежних релігійних груп, правозахисників, журналістів, активістів та незгодних з діями російської окупаційної влади.
- КримSOS ідентифікувала щонайменше 56 осіб, проти яких були відкриті незаконні або сумнівні кримінальні провадження в Криму у 2024 р. Деякі з них переслідуються за діяння, які не є злочином відповідно до українського законодавства. Справи щодо інших осіб потребують додаткової інформації. Найпоширенішими обвинуваченнями були: організація діяльності/участь у діяльності Хізб ут-Тахрір (10 осіб), підриг керівників окупаційної адміністрації та російських військовослужбовців (10), публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності (6),

шпигунство (5), державна зрада (5), конфіденційне співробітництво з іноземною державою (4), підриг залізничного полотна (4).

- У 2024 р. два політв'язні вийшли на волю після відбуття незаконного покарання, ще два були звільнені у процесі обміну.
- 2024 р. суди першої інстанції винесли незаконні та сумнівні вироки стосовно щонайменше 66 осіб. Розгляд кримінальних справ часто супроводжувався системними порушеннями права на справедливий суд. Найпоширенішими обвинуваченнями були державна зрада, замах на представників окупаційної адміністрації, шпигунство, підпал та підриг різних об'єктів. У більшості випадків апеляційні та касаційні суди залишили вироки без змін.
- У 2024 р. щонайменше 10 кримських політв'язнів були етаповані до слідчого ізолятора у Ростові-на-Дону для участі у незаконному судовому процесі.
- Для відбування незаконного покарання щонайменше 34 кримські політв'язні були етаповані до колоній і тюрем, розташованих у 21 федеральному суб'єкті росії.
- Зафіксовано випадки, коли російські державні установи відмовляли у переведенні ув'язнених ближче до Криму та не повідомляли рідним про те, куди їх етапували.
- Зафіксовано випадки застосування фізичної сили до незаконно ув'язнених осіб з окупованих територій України.
- Щонайменше 12 кримських політв'язнів перебували у штрафних ізоляторах упродовж 2024 р.
- За різними даними, від 41 до 67 кримських політв'язнів потребують негайної медичної допомоги. Щонайменше 4 особи відбувають незаконне покарання попри наявність захворювань, які перешкоджають триманню під вартою за російським законодавством.
- Зафіксовано побиття російськими силовиками цивільних осіб, які критикували окупаційну владу, слухали українські пісні та вигукували українські гасла.
- Окупаційна влада продовжує переслідувати мешканців Криму за антивоєнні та проукраїнські погляди за статтями про дискредитацію російської армії, демонстрацію забороненої символіки, зневагу до російських державних символів та іншими статтями Кодексу про адміністративні правопорушення рф.
- У 2022-2024 рр. «суди» у Криму винесли 1053 постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за статтею про дискредитацію російської армії, 453 з них були винесені у 2024 р. Найпомітнішими причинами для адміністративних штрафів за цією статтею були критика повномасштабного вторгнення та/або підтримка України, висловлена у громадських місцях і соцмережах.
- Найпомітнішими причинами для адміністративних арештів та адміністративних штрафів за статтею про демонстрацію забороненої

символіки були зображення тризуба, вигуки або написи «Слава Україні!» та пісня «Червона калина».

- Чимало жителів Криму були одночасно притягнені до відповідальності за двома і більше статтями Кодексу про адміністративні правопорушення рф через вираження власних поглядів.
- Двоє кримчан були засуджені до позбавлення волі за статтею Кримінального кодексу рф про повторну дискредитацію російської армії у 2024 р.
- У 2024 р. окупаційна влада використовувала Кодекс про адміністративні правопорушення рф для переслідування журналістів.
- Незалежна кримськотатарська газета Qırım та її головний редактор **Бекір Мамутов** були сумарно оштрафовані на 834 тис. рублів за нібито три адміністративні правопорушення.
- Правозахисниця та журналістка **Лутфіє Зудієва** була двічі оштрафована через дописи у соцмережі, де «Радіо свобода» та «справи Хізб ут-Тахрір» згадуються без відповідного маркування.
- Переслідування адвокатів в окупованому Криму має системний характер та ускладнює і так кричуще становище жертв порушень прав людини. За час окупації Криму щонайменше 13 незалежних адвокатів на півострові зазнали різних форм утисків.
- Адвокат **Еміль Курбедінов** був оштрафований через пост у Telegram-каналі про незаконний призов студентів з відстрочкою.
- **Олексій Ладін**, який зазнав свавільного обшуку, арешту і штрафу у 2023 р., був позбавлений адвокатського статусу.
- Подружжя **Рустема Кямілева** та **Лілі Гемеджі**, яких раніше позбавили адвокатської ліцензії, зазнали свавільного обшуку. Після обшуку Рустем Кямілев був заарештований на 10 діб та оштрафований на 50 тис. рублів через репости у соцмережі кількарічної давнини.
- У 2024 р. окупаційна поліція вручила 5 правозахисникам і юристам «застереження» про неприпустимість порушення закону.
- Незалежна мусульманська громада «Ескі Кирим» зазнала хвилі обшуків, після яких її оштрафували на 100 тис. рублів за нібито масове поширення екстремістських матеріалів.
- «Верховний суд» Криму постановив ліквідувати незалежну мусульманську громаду «Алушта», яка неодноразово зазнала репресій у попередні роки.
- У 2024 р. російські силовики провели щонайменше 15 обшуків у Свідків Єгови та порушили кримінальні справи проти двох вірян.
- Окупанти демонтували купол головного храму Православної Церкви України, демонтували інший храм цієї конфесії та ще один – опечатали.
- Окупаційна адміністрація «націоналізувала» близько 3,5 тис. об'єктів власності у 2022-2024 рр. Від «націоналізації» майна українських власників у бюджет окупаційної адміністрації надійшло 4,8 млрд рублів.
- Окупаційна влада передала щонайменше 2548 земельних ділянок у Криму військовослужбовцям, які брали участь в агресивній війні проти України.

- У 2024 р. окупаційна влада заборонила особам, які не мають російського громадянства, працювати у 35 сферах.
- Повідомлялося про дефіцит ліків, медичних працівників та лікування поранених військовослужбовців у цивільній лікарні на шкоду потребам цивільного населення.
- Окупанти відкрили «Новий Херсонес» на місці Об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.
- КримSOS представив дослідження [«Довкілля Криму: зміни та втрати в період повномасштабної війни»](#). Дослідження охоплює експлуатацію природоохоронних територій, послаблення перспектив збереження видів з Червоної книги України, проблеми водозабезпечення та неконтрольованої забудови, вплив бойових дій та будівництва інженерно-фортифікаційних споруд на довкілля, забруднення морського середовища та інші екологічні загрози.

Порушення законів та звичаїв війни

Ключові тенденції та факти:

- Упродовж 2024 р. українські війська завдали результативних ударів по законних військових цілях в окупованому Криму.
- У 2024 р. були зафіксовані щонайменше такі порушення законів та звичаїв війни: використання цивільного населення як «живий щит», розміщення військових об'єктів у густонаселених районах, залучення цивільних осіб до робіт військового характеру.
- 23 червня 2024 р. 4 цивільні особи загинули та понад 150 отримали поранення внаслідок ймовірної роботи російської ППО у Севастополі.

У 2024 р. українські війська продовжили завдавати результативних ударів по [законних військових цілях](#) в окупованому Криму: військових кораблях, командних пунктах, складах боєкомплекту, аеродромах, радіолокаційних станціях, зенітно-ракетних комплексах, гелікоптерах, поромах, нафтобазах тощо. Крім того, 13 листопада 2024 р. у результаті [підриву автівки](#) загинув офіцер чорноморського флоту **Валерій Транковський**, який [віддавав накази](#) на пуски крилатих ракет по цивільних об'єктах в Україні.

Використання присутності або пересування цивільних осіб для захисту певних районів від воєнних дій є [порушенням норм міжнародного гуманітарного права](#) та становить [воєнний злочин](#). За даними партизанського руху «Атеш», російські війська перевозять [боєприпаси і ракети на цивільних фурах](#) та [прикриваються підлітками на військовому полігоні](#) у Севастополі.

Ігноруючи свої [зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом](#), окупанти [розміщують військові об'єкти у густонаселених районах або біля них](#). Так, 23 червня 2024 р. 4 особи загинули та понад 150 отримали поранення на пляжі у Севастополі ймовірно внаслідок [роботи російської ППО](#). Пляж розташований недалеко від військового аеродрому «Бельбек», а очевидці зазначають, що сигнал повітряної тривоги та укриття були відсутні (деталі [тут](#) і [тут](#)).

Попри заборону [нормами міжнародного гуманітарного права](#), партизанський рух «Атеш» повідомляє, що 810-та окрема бригада морської піхоти використовує цивільних для [зведення фортифікаційних споруд](#) у Севастополі.

Незаконний призов та пропаганда військової служби у російській армії

Ключові тенденції та факти:

- Окупаційна адміністрація провела дві призовні кампанії у Криму, під час яких близько 5,5 тис. мешканців Криму були незаконно призвані до російської армії. Загалом, близько 50 тис. кримчан були незаконно призвані до російської армії за період окупації півострова.
- Окупанти продовжують агітували студентів вступати до російської армії добровольцями, а учнів шкіл і технікумів – до російських «військово-патріотичних» рухів.
- З початку російської окупації було порушено щонайменше 553 кримінальні справи щодо ухилення від призову, з них 244 – після початку повномасштабної війни.

Окупаційна адміністрація провела 19-у та 20-у призовні кампанії у Криму, що становить [серйозне порушення міжнародного гуманітарного права](#) та є [воєнним злочином](#). Окупаційна адміністрація створила «призовні комісії» (деталі [тут](#) і [тут](#)), які мали призвати близько 2,5 тис. осіб в [АР Крим](#) та близько 500 осіб у [м. Севастополі](#) весною. Аналогічні «призовні комісії» ([тут](#) і [тут](#)) були створені для призову близько 2 тис. осіб в [АР Крим](#) та близько 500 осіб у [м. Севастополі](#). Загалом, з 2015 р. окупаційна влада незаконно призвала близько [50 тис. кримчан](#) до російської армії.

Восени 2024 р. окупанти відправили [незаконно призваних осіб з Херсонської та Запорізької обл.](#) до Криму.

[Міжнародне гуманітарне право](#) забороняє будь-який тиск чи пропаганду, спрямовані на забезпечення добровільної служби жителів Криму в російській армії. Однак, упродовж 2024 р. надходила інформація, що окупанти продовжували агітувати [студентів](#) вступати до лав російської армії добровольцями, а [учнів шкіл і технікумів](#) – до Юнармії та інших мілітарних клубів. Окупанти також набирають студентів на [курси операторів FPV-дронів](#).

У жовтні 2024 р. були внесені поправки до російського законодавства, які дозволяють окремим категоріям підсудних проходити військову службу за контрактом (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)). За деякою інформацією, окупаційні правоохоронні органи отримали [вказівку щодо кількості затриманих](#), які мають укласти контракт з російською армією в обмін на зупинення кримінального переслідування. Незаконно засудженому [Фарходу Базарову](#) пропонували воювати проти України, однак він відмовився.

[З початку російської окупації](#) було порушено щонайменше 553 кримінальні справи щодо ухилення від призову, з них 244 – після початку повномасштабної війни.

Загибель мешканців Криму у війні на боці росії

Ключові тенденції та факти:

- З початку повномасштабної війни щонайменше 1642 російські військовослужбовці, дислоковані в окупованому Криму, загинули на лінії бойового зіткнення. Щомісяця в середньому 35 жителів Криму, які воюють на боці росії, гинули на лінії бойового зіткнення.
- З початку повномасштабної війни щонайменше 98 російських військовослужбовців, дислокованих в окупованому Криму, потрапили у полон до українських військ.

Примушення жителів Криму брати участь у воєнних діях проти власної держави є ще одним [воєнним злочином](#).

За даними [Представництва Президента України в АР Крим](#), щонайменше 1642 російські військовослужбовці, дислоковані в окупованому Криму, загинули на лінії бойового зіткнення (з них 1107, ймовірно, були громадянами України) та щонайменше 98 потрапили у полон з початку повномасштабної війни. Редакція Крим.Реалії збрала [базу даних «Груз-200»](#), що містить інформацію про понад тисячу загиблих жителів Криму, що воювали у складі російських збройних формувань.

Ініціатива [«Трибунал. Кримський епізод»](#) зафіксувала щомісячні бойові втрати серед жителів Криму, які воюють на боці росії, на лінії бойового зіткнення.

Місяць	Кількість загиблих	Кількість полонених
Січень	27	4
Лютий	33	
Березень	30	
Квітень	15	1
Травень	33	3
Червень	N/A	N/A
Липень	N/A	N/A
Серпень	35	1
Вересень	N/A	N/A
Жовтень	42	
Листопад	54	
Грудень	47	

Незаконні вибори

Ключові тенденції та факти:

- У 2024 р. російська федерація незаконно провела російські президентські вибори та вибори до органів окупаційної влади в Криму.
- Для проведення незаконних виборів в АР Крим були створені 28 «територіальних виборчих комісій», у м. Севастополі – 4 «територіальні виборчі комісії».
- Окупанти змушували окремих категорій осіб голосувати на незаконних виборах, зокрема співробітників бюджетних установ та ув'язнених.

Незаконні вибори на окупованих територіях України грубо порушують [Статут ООН](#), суверенітет і територіальну цілісність України. Крім того, [норми міжнародного гуманітарного права](#) забороняють примушувати жителів окупованої території присягати на вірність державі-супротивнику.

15-17 березня 2024 р. окупаційна адміністрація незаконно провела вибори президента росії на окупованих територіях України. Для їх проведення в [АР Крим](#) були створені 28 «територіальних виборчих комісій» та 1130 «дільничних виборчих комісій», у [м. Севастополі](#) – 4 «територіальні виборчі комісії» та 186 «дільничних виборчих комісій». За наявною інформацією, окупанти змушували бюджетників голосувати на російських президентських виборах, фотографувати заповнені виборчі бюлетені і викладати їх у соцмережах (деталі [тут](#) і [тут](#)).

6-8 вересня 2024 р. росія провела вибори до органів окупаційної влади в Криму. Для їх проведення в АР Крим були створені [28 «територіальних виборчих комісій»](#) та [1129 «дільничних виборчих комісій»](#), у м. Севастополі – [4 «територіальні виборчі комісії»](#) та [187 «дільничних виборчих комісій»](#). За наявною інформацією, [арештантів СІЗО Сімферополя](#) виводили на голосування у примусовому порядку, не питаючи їхньої згоди та погрожуючи покаранням за псування бюлетеня. Зафіксовано факти того, як мешканці Криму [викидали](#) і [спалювали](#) агітаційні матеріали та [псували бюлетені](#).

Насильницькі зникнення

Ключові тенденції та факти:

- З початку окупації Криму було задокументовано 104 випадки насильницьких зникнень. 21 особа вважається зниклою безвісти.
- У 2024 р. КримSOS зафіксувала щонайменше 6 нових випадків насильницьких зникнень: 2 чоловіків і 4 жінок. За наявною інформацією, до усіх шести випадків причетні співробітники ФСБ.
- У 4 випадках після обшуків співробітники ФСБ відвезли жертв у невідомому напрямку, відмовляючись повідомляти рідних про правовий статус і місцеперебування затриманих.

Насильницьке зникнення порушує звичаєве [міжнародне гуманітарне право](#) та [не може бути виправдане жодними виключними обставинами](#), включаючи стан війни.

[Моніторингова місія ООН з прав людини](#) в Україні задокументувала 104 випадки насильницьких зникнень в окупованому Криму з 2014 р. З них 21 особа вважається зниклою безвісти.

Впродовж 2014 р. відомо про щонайменше 6 нових випадків насильницьких зникнень.

Жертва	Дата	Місце	Подальша доля
Ісмаїл Шемшедінов	26 січня	Іслям-Терек (Кіровське)	Затриманий після обшуку, доля та місцеперебування невідомі
Аблязова Е.Ю.	27 березня	Єди-Кую (Леніне)	Затримана після обшуку, доля та місцеперебування невідомі
Гайдай Л.С.	27 березня	Єди-Кую (Леніне)	Затримана після обшуку, доля та місцеперебування невідомі
Павленко Т.Н.	27 березня	Єди-Кую (Леніне)	Затримана після обшуку, доля та місцеперебування невідомі
Алі Еміров	8 квітня	20-й км траси «Сімферополь-Керч»	Обвинувачений у зберіганні вибухового пристрою
Едіє Муслімова	21 листопада	Сімферополь	Відпущена на свободу

Крім того, стало відомо, що мешканець Джанкоя [Євген Швед](#) став жертвою насильницького зникнення у червні 2023 р. Його місцеперебування було невідомим майже місяць. Згодом проти нього порушили кримінальну справу через [пост у Telegram-каналі](#) з критикою «победобесія».

Правозахисники ідентифікували щонайменше [1932 цивільних](#), які під час повномасштабної війни були викрадені або незаконно затримані на окупованих територіях і досі залишаються у російській неволі. З них 149 були викрадені або незаконно затримані у Криму.

Обшуки

Ключові тенденції та факти:

- У 2024 р. російські силовики провели щонайменше 45 свавільних та сумнівних обшуків у Криму. Серед них: 15 обшуків у Свідків Єгови, 10 у фігурантів «справ Хізб ут-Тахрір», 4 у журналістів, 4 у ветеранів кримськотатарського національного руху.
- Свавільні обшуки та рейди можуть слугувати інструментом залякування незалежних релігійних груп, правозахисників, журналістів, активістів та незгодних з діями російської окупаційної влади.

Свавільні обшуки та рейди порушують право на повагу до приватного і сімейного життя та житла. Обшуки у Криму часто відбуваються на незаконній підставі, із невиправданим застосуванням сили та вилученням забороненої літератури, боєприпасів, наркотичних речовин чи інших речових доказів, які російські силовики нерідко підкидають. Такі дії мають особливо негативний вплив на багатодітні кримськотатарські родини. Крім того, процес обшуку та затримання батька може мати ознаки нелюдського поводження з дітьми.

Свавільні обшуки та рейди можуть слугувати інструментом залякування незалежних релігійних груп, правозахисників, журналістів, активістів та незгодних з діями російської окупаційної влади.

Впродовж 2024 р. російські силовики провели щонайменше 45 свавільних та сумнівних обшуків у Криму.

Січень	23.01.	у члена Курултаю кримськотатарського народу Назіма Меметова
Лютий	16.02.	у Ільяса Муслімова
	22.02.	у голови Судацького регіонального Меджлісу Ільвера Аметова
	22.02.	у правозахисниці та журналістки Лутфіє Зудієвої
	29.02.	у голови незалежної мусульманської громади «Ескі Кири́м» Ідріса Юрдамова , імама громади Ізета Сайфулліна , активістів Ленура Якубова та Шевкета Кіямова і в місцевій мечеті
Березень	05.03.	чотири обшуки у Бахчисараї (у Мемета Люманова , Мустафи Абдураманова та громадянських журналістів Рустема Османова й Азіза Азізова) та шість у Джанкойському районі (в імама Вахіда Мустафаєва , колишнього імама Ремзі Куртнезірова , Алі Мамутова , Арсена Кашка , Енвера Халілаєва та Нарімана Аметова) були затримані за обвинуваченням у нібито причетності до Хізб ут-Тахрір
	13.03.	у делегата Курултаю кримськотатарського народу Едема Дудакова

Квітень	11.04.	у Миколи Мазанки через антивоєнні висловлювання
	29.04.	у Сергія Єременка через публікації у соцмережі
Травень	17.05.	у будинках головного редактора газети Qırım Бекіра Мамутова , її засновника Сейрана Ібрагімова та редакції газети.
Серпень	07.08.	щонайменше 5 обшуків у Свідків Єгови
	29.08.	у ветеранки кримськотатарського руху та матері політв'язня Зодіє Салієвої
Вересень	25.09.	у Петра Скрипника , який плюнув у коробку для збору допомоги окупаційним військам
Жовтень	09.10.	щонайменше 10 обшуків у Свідків Єгови
	30.10.	у незрячого Ігоря Нікітенка
Листопад	07.11.	у подружжі юристів Рустема Кямілева та Лілі Гемеджі
Грудень	26.12.	у Асана Буберджі через антиросійські висловлювання під час словесної перепалки.

Кримінальні справи

Ключові тенденції та факти:

- КримSOS ідентифікувала щонайменше 56 осіб, проти яких були відкриті незаконні або сумнівні кримінальні провадження в Криму у 2024 р. Деякі з них переслідуються за діяння, які не становлять злочин відповідно до українського законодавства. Справи щодо інших осіб потребують додаткової інформації.
- Найпоширенішими обвинуваченнями були: організація діяльності/участь у діяльності Хізб ут-Тахрір (10 осіб), підриг керівників окупаційної адміністрації та російських військовослужбовців (10), публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності (6), шпигунство (5), державна зрада (5), конфіденційне співробітництво з іноземною державою (4), підриг залізничного полотна (4).
- У 2024 р. два політв'язні вийшли на волю після відбуття незаконного покарання, ще два були звільнені у процесі обміну.

[За даними Представництва Президента України в АР Крим](#), станом на кінець 2024 р., окупанти незаконно ув'язнили 218 осіб у Криму, з них 132 – кримські татари.

Ґрунтуючись на заявах та діях окупаційної влади, КримSOS ідентифікував щонайменше 56 осіб, проти яких були відкриті незаконні або сумнівні кримінальні провадження в Криму у 2024 р. Деякі з них зазнали переслідування внаслідок застосування російського кримінального законодавства на окупованих територіях України [всупереч нормам міжнародного гуманітарного права](#). Кримінальне переслідування інших осіб може мати ознаки системних порушень прав людини, однак потребує додаткової інформації.

5 березня 2024 р. російські силовики провели чергову хвилю обшуків у будинках кримських татар. Після обшуків чотири особи у Бахчисараї ([Мемет Люманов](#), [Мустафа Абдураманов](#) та громадянські журналісти [Рустем Османов](#) і [Азіз Азізов](#)) та шість у Джанкойському районі (імам [Вахід Мустафаєв](#), колишній імам [Ремзі Куртнезіров](#), [Алі Мамутов](#), [Арсен Кашка](#), [Енвер Халілаєв](#) та [Наріман Аметов](#)) були затримані за обвинуваченням у нібито причетності до Хізб ут-Тахрір.

У серпні 2024 р. російські силовики провели щонайменше [5 обшуків](#) у Свідків Єгови та щонайменше [10](#) у жовтні 2024 р. Після обшуків були порушені кримінальні справи проти двох вірян: [Тамари Братцевої](#) та [Віталія Бурика](#).

Окупанти порушили кримінальні справи проти мешканця Алушти [Дениса Єжова](#) та мешканця східного Криму [Олега Шапошнікова](#) за статтею про повторну дискредитацію російської армії.

російські силовики затримали щонайменше двох осіб за підозрою у нібито участі у батальйоні імені Номана Челебіджихана (деталі [тут](#) і [тут](#)).

ФСБ затримала [мешканця південного Криму](#) та громадянина Казахстану [Турана Устюгова](#) за нібито намір воювати у складі українських добровольчих батальйонів.

ФСБ порушила кримінальні справи проти щонайменше шести мешканців Криму за статтею про публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності. Зокрема, кримінальні справи були порушені проти мешканців Ялти [Тетяни Бібік](#) і [Дениса Янчуса](#), мешканця Феодосії [Романа Зубова](#) та ще одного [мешканця Криму](#) через нібито заклики у соцмережах до насильницьких дій проти росіян. Крім того, кримінальні справи були порушені проти [жительки Судака](#) через нібито заклики до вбивства російських військових та мешканця Феодосії [Руслана Рибалка](#) через нібито антиросійські й антиурядові гасла.

ФСБ затримала щонайменше чотирьох осіб за обвинуваченням у державній зраді (деталі [тут](#), [тут](#), [тут](#) і [тут](#)), чотирьох осіб за обвинуваченням у шпигунстві (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)) та чотирьох осіб за обвинуваченням у конфіденційному співробітництві з іноземною державою (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)). Крім того, після тривалого свавільного утримання у слідчому ізоляторі окупанти звинуватили херсонську активістку [Ірину Горобцову](#) у шпигунстві, а [Людмилу Колеснікову](#), яка приїхала з Ірландії на похорони матері, – у державній зраді. Партизанський рух «Атеш» також повідомляє про затримання та побиття [двох співробітників залізниці](#) за обвинуваченням у нібито співробітництві з українськими військами.

ФСБ заявила про затримання щонайменше чотирьох осіб, які нібито готували підриг залізничного полотна (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)), трьох осіб, які нібито готували підриг автомобіля одного з окупаційних керівників Криму (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)), п'яти осіб, які нібито планували теракти проти військовослужбовців чорноморського флоту (деталі [тут](#) і [тут](#)) та [двох осіб](#) за нібито підриг автівки офіцера чорноморського флоту Валерія Транковського. За час повномасштабної війни було порушено щонайменше [17 кримінальних справ про підпал окупаційних військкоматів та адміністративних будівель](#). Крім того, ФСБ заявила про затримання [громадянина Молдови та ще двох осіб](#) за нібито підготовку диверсій і збір даних про місця дислокації об'єктів ППО.

Співробітники ФСБ затримали [мешканця Севастополя](#), який нібито закликав вступити до проукраїнського підпільного руху.

Водночас [Євген Каракашев](#) та [Рефат Алімов](#) вийшли на волю після відбуття незаконного покарання. Заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу [Наріман Джелял](#) та [Леніє Умерова](#) були звільнені у процесі обміну.

Вироки судів першої інстанції

Ключові тенденції та факти:

- 2024 р. суди першої інстанції винесли незаконні та сумнівні вироки стосовно щонайменше 66 осіб.
- Розгляд кримінальних справ часто супроводжувався системними порушеннями права на справедливий суд.
- Найпоширенішими обвинуваченнями були державна зрада, замах на представників окупаційної адміністрації, шпигунство, підпал та піддрив різних об'єктів.
- Найчастіше вироки виносили Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону), «Верховний суд республіки Крим» та «Севастопольський міський суд».

У 2024 р. суди першої інстанції винесли незаконні та сумнівні вироки стосовно щонайменше 66 осіб. Розгляд кримінальних справ часто супроводжувався системними порушеннями права на справедливий суд: розгляд справи незаконно створеними судами на окупованій території, обмежений доступ громадськості до судових засідань, залежність судді від силових структур, використання під час судового процесу сфабрикованих доказів та заяв, зроблених внаслідок катування, нерівність сторін у судовому процесі. Крім того, справи щодо багатьох мешканців окупованих територій України розглядалися судами, розташованими на території росії, [всупереч нормам міжнародного гуманітарного права](#).

#	Дата	Підсудний	Вирок	Обвинувачення	Суд	Суддя
1	29.01.	Олександр Тюренко	2 роки позбавлення волі умовно із 2-річним випробувальним терміном та 3-річною заборонаю розміщувати матеріали в інтернеті	Вандалізм з мотивів політичної ненависті, осквернення символів російської військової слави	«Верховний суд республіки Крим»	Алла Хіневич
2	27.02.	Євген Швед	2,5 роки позбавлення волі із 4-річною заборонаю на адміністрування сайтів	Поширення «фейків» про діяльність СРСР в роки Другої світової війни	«Верховний суд республіки Крим»	Наталя Кулінська
3	10.04.	Дявер Салімов	1 рік позбавлення волі	Погроза вбивством із мотивів політичної ненависті	«Кіровський районний суд»	Георгій Церцвадзе
4	16.04.	Максим Зінченко	2 роки примусових робіт	Участь у діяльності Свідків Єгови	«Нахімовський районний суд м. Севастополя»	Валерій Кузнєцов
5	18.04.	Віталій Расторгуєв	12 років позбавлення волі	Замах на главу окупаційної	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Олексій Магомадов

6		Володимир Кривцун	11 років позбавлення волі	адміністрації Бердянська		
7	15.05.	Андрій Борзенков	Штраф у розмірі 40 тис. рублів	Публічні заклики до здійснення терористичної діяльності та діяльності проти національної безпеки в інтернеті	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Олег Терентьев
8	16.05.	Микола Онук	5 років позбавлення волі та штраф у розмірі 50 тис. рублів	Наруга над російськими державними символами, вандалізм з мотивів політичної ненависті, зберігання вибухівки	«Залізничний районний суд м. Сімферополя»	Євгенія Романенкова
9	04.06.	Дмитро Пасташук	6 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Конфіденційне співробітництво з Україною	«Верховний суд республіки Крим»	Віктор Склярів
10	04.06.	Костянтин Євмененко	10 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Замах на керівників окупованого Криму	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Олег Терентьев
11	10.06.	Іван Терещенко	17 років позбавлення волі	Затримання риболовецького судна з екіпажем	«Верховний суд республіки Крим»	Сергій Погребняк
12		Василь Дмитрюк	17 років позбавлення волі			
13	19.06.	Олександр Литвиненко	9,5 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Замах на керівників окупованого Криму	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Павло Губарев
14	25.06.	Ярослав Жук	14 років позбавлення волі	Замах на члена окупаційної адміністрації Мелітополя	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Олег Черепов
15	26.06.	Еміне Зекеряєва	Штраф у розмірі 50 тис. рублів	Неповідомлення про злочин	«Кіровський районний суд»	Анастасія Боденко
16	N/A	Мешканець Сакського району	12 років позбавлення волі	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	N/A
17	01.07.	Сергій Парфенович	6 років позбавлення волі умовно із 4-річним випробувальним терміном	Організація діяльності Свідків Єгови	«Красногвардійський районний суд»	Валентин Щукальський
18		Юрій Геращенко	6 років позбавлення волі умовно із 4-річним випробувальним терміном			

19	01.07.	Костянтин Солдатов	16 років позбавлення волі	Підготовка теракту, державна зрада	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Олександр Генералов
20	02.07.	Мешканець Севастополя	1,5 року позбавлення волі	Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності в інтернеті	«Гагарінський районний суд м. Севастополя»	Павло Крилло
21	18.07	Сергій Єржов	18 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Підрив газопроводу	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Денис Вовченко
22	N/A	Мешканець Сімферополя	14 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Замах на представників окупаційної адміністрації Запорізької обл.	«Залізничний районний суд м. Сімферополя»	N/A
23	15.08.	Ірина Горобцова	10,5 років позбавлення волі	Шпигунство	«Херсонський обласний суд»	N/A
24	20.08.	Ігор Корчинський	18 років позбавлення волі та штраф у розмірі 350 тис. рублів	Замах на главу окупаційної адміністрації Криму	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Максим Нікітін
25	29.08.	Денис Єжов	Штраф у розмірі 100 тис. рублів	Повторна дискредитація російської армії	«Алуштинський міський суд»	Світлана Ващенко
26	N/A	Ім'я невідомо	6,5 років позбавлення волі	Спроба воювати у складі батальйону «Свобода Росії»	N/A	N/A
27	N/A	Мешканець південного Криму	13 років позбавлення волі та штраф у розмірі 200 тис. рублів	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	N/A
28	03.09.	Ксенія Світличина	5 років і 3 місяці позбавлення волі	Вандалізм з політичних мотивів, конфіденційне співробітництво з Україною	«Севастопольський міський суд»	Ігор Кожевников
29	03.09.	Олександр Любас	20 років позбавлення волі	Спроба висадки в Криму у рамках спеціальної операції	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Сергій Образцов
30	12.09.	Володимир Пазін	16 років позбавлення волі та штраф у розмірі 300 тис. рублів	Підготовка теракту проти російського військового, державна зрада	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Ігор Костін
31	12.09.	Мешканець Севастополя	1 рік і 1 місяць позбавлення волі із 2,5-річною заборону на адміністрування сайтів	Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності в інтернеті	«Нахимівський районний суд м. Севастополя»	Валерій Кузнецов
32	16.09.	Олег Шапошников	1 рік і 3 місяці позбавлення волі умовно	Повторна дискредитація російської армії	«Советський районний суд»	Тимофій Дмитрієв
33	18.09.	Артур Агасарян	20 років позбавлення та	Підготовка теракту проти співробітника		Сергій Образцов

			штраф у розмірі 500 тис. рублів	ФСБ, державна зрада	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	
34		Олексій Васютін	6 років позбавлення волі та штраф у розмірі 350 тис. рублів	Придбання вибухівки		
35	23.09.	Мамут Беялов	12 років позбавлення волі та штраф у розмірі 350 тис. рублів	Замах на колишнього окупаційного міністра Криму	«Київський районний суд м. Сімферополя»	Михайло Белоусов
36	N/A	Мешканець Севастополя	16 років позбавлення волі та штраф у розмірі 450 тис. рублів	Державна зрада	«Севастопольський міський суд»	N/A
37	N/A	М.А. Сухачов	14 років позбавлення волі	Шпигунство	«Верховний суд республіки Крим»	N/A
38	04.10.	Ігор Копил	16 років позбавлення волі та штраф у розмірі 400 тис. рублів	Державна зрада	«Севастопольський міський суд»	Ігор Кожевников
39	10.10.	Андрій Єнюков	10 років позбавлення волі із 3-річною заборонаю на адміністрування сайтів	Підпал пункту гуманітарної допомоги, спроба підпалу нафтобази, заклики до терактів проти російських військових об'єктів	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Павло Кривцов
40	18.10.	Владислав Кисляков	13 років позбавлення волі	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	Алла Хіневич
41	31.10.	Тарас Ковирниченко	16 років позбавлення волі	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	Сергій Погребняк
42	31.10.	Роман Мельничук	16 років позбавлення волі та штраф у розмірі 1 млн рублів	Замах на рашистського блогера	«Феодосійський міський суд»	Сергій Пучков
43		Владислав Громовий	10 років позбавлення волі			
44	N/A	Наріман Дерман	3,5 роки позбавлення волі	Участь у батальйоні імені Номана Челебіджихана	N/A	N/A
45	N/A	Мешканець Севастополя	15 років позбавлення волі та штраф у розмірі 200 тис. рублів	Державна зрада	N/A	N/A
46	N/A	Мешканець Севастополя	21 рік позбавлення волі	Підготовка підпалу адміністративної будівлі, державна зрада	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	N/A
47	N/A	Дмитро Шайнога	12 років позбавлення волі	Шпигунство	«Запорізький обласний суд»	N/A

48	01.11.	В'ячеслав Піскунов	14 років позбавлення волі та штраф у розмірі 600 тис. рублів	Замах на російського військовослужбовця	«Джанкойський районний суд»	Едуард Пікула
49	01.11.	Микола Лозенко	16 років позбавлення волі та штраф у розмірі 340 тис. рублів	Державна зрада	«Севастопольський міський суд»	Ігор Кожевников
50	07.11.	Андрій Довгань	13 років позбавлення волі	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	Віктор Скларов
51	25.11.	Ігор Протоковило	12 років позбавлення волі	Шпигунство	«Херсонський обласний суд»	N/A
52	26.11.	Олег Коваленко	12 років позбавлення волі	Шпигунство	«Херсонський обласний суд»	N/A
53	27.11.	Ельдар Абдураїмов	16 років позбавлення волі та штраф у розмірі 100 тис. рублів	Заклики вступати до партизанського руху «Атеш»	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Максим Нікітін
54	29.11.	Євген Мельничук	17 років позбавлення волі	Шпигунство	«Верховний суд республіки Крим»	Алла Хіневич
55	02.12.	Мешканець Ялти	14 років позбавлення	Державна зрада	Краснодарський крайовий суд	Ольга Бумагіна
56	11.12.	Антон Чорний	15 років позбавлення волі та штраф у розмірі 300 тис. рублів	Державна зрада	«Севастопольський міський суд»	Ігор Кожевников
57	19.12.	Мешканець Старого Криму	2 роки позбавлення волі із 1,5-річною заборонаю на адміністрування сайтів	Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності в інтернеті	«Кіровський районний суд»	Анастасія Боденко
58	24.12.	Павло Левченко	22 роки позбавлення волі та штраф у розмірі 1 млн рублів	Підбив залізничних шляхів, державна зрада	Південний окружний військовий суд (Ростов-на-Дону)	Максим Нікітін
59	26.12.	Оксана Сенеджук	15 років позбавлення волі та штраф у розмірі 200 тис. рублів	Державна зрада	«Севастопольський міський суд»	Ігор Кожевников
60	N/A	Мешканець Керчі	15 років позбавлення волі	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	N/A
61	N/A	Мешканець Феодосії	15 років позбавлення волі	Державна зрада	N/A	N/A
62	N/A	Мешканець Сімферопольського району	15 років позбавлення волі	Державна зрада	«Верховний суд республіки Крим»	N/A
63	N/A	Мешканець Сімферополя	4 роки позбавлення та	Конфіденційне співробітництво з Україною	«Верховний суд республіки Крим»	N/A

			штраф у розмірі 300 тис. рублів			
64	N/A	Мешканець Севастополя	12 років позбавлення та штраф у розмірі 300 тис. рублів	Придбання та зберігання зброї і вибухівки	N/A	N/A
65		Мешканець Севастополя	8 років і 2 місяці позбавлення та штраф у розмірі 300 тис. рублів			
66		Мешканець Севастополя	6 років і 2 місяці позбавлення волі умовно із 2,5-річним випробувальним терміном та штраф у розмірі 13 тис. рублів			

Вироки судів апеляційної інстанції

Ключові тенденції та факти:

- 2024 р. суди апеляційної інстанції винесли постанови стосовно щонайменше 25 осіб, які раніше отримали незаконні та сумнівні вироки.
- Апеляційні постанови винесли Апеляційний військовий суд (Московська обл.), «Верховний суд республіки Крим» та Третій апеляційний суд загальної юрисдикції (Сочі).
- У більшості випадків апеляційні суди залишили вироки без змін. Лише чотирьом Свідкам Єгови був скасований обвинувальний вирок з передачею справи на новий судовий розгляд.

У 2024 р. суди апеляційної інстанції винесли постанови стосовно щонайменше 25 осіб, які раніше отримали незаконні та сумнівні вироки. У більшості випадків апеляційні суди залишили вироки без змін. 5 особам апеляційні суди призначили позбавлення волі замість м'якшої форми покарання, яку раніше присудили суди першої інстанції. Проукраїнському активісту **Олегу Приходьку** скоротили термін позбавлення волі лише на місяць. Це може вказувати на відсутність незалежних апеляційних судів в окупованому Криму та на території росії.

Водночас «Верховний суд республіки Крим» скасував вирок чотирьом Свідкам Єгови та передав їхню справу на новий судовий розгляд.

#	Дата	Підсудний	Апеляційна постанова	Обвинувачення	Суд	Суддя
1	22.01.	Олег Приходько	Скорочення терміну позбавлення волі: 4 роки і 5 місяців	Публічне виправдання тероризму, реабілітація нацизму	Апеляційний військовий суд (Московська обл.)	Олександр Пересада
2	01.02.	Осман Аріфмететов	Вирок без змін: 14 років позбавлення волі	Участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Апеляційний військовий суд (Московська обл.)	Сергій Бугусов
3		Руслан Сулейманов	Вирок без змін: 14 років позбавлення волі			
4		Рустем Шейхалієв	Вирок без змін: 14 років позбавлення волі			
5		Яшар Муєдінов	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
6		Енвер Аметов	Вирок без змін: 13 років			

			позбавлення волі			
7	13.02.	Микола Петровський	Вирок без змін: 16 років позбавлення волі	Шпигунство	Третій апеляційний суд загальної юрисдикції (Сочі)	В'ячеслав Слепченко
8		Сергій Котов	Вирок без змін: 15 років позбавлення волі			
9	13.02.	Сергій Цигіпа	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі	Шпигунство	Третій апеляційний суд загальної юрисдикції (Сочі)	Олена Капоріна
10	21.03.	Тарас Кузьо	Вирок скасовано та справу передано на новий судовий розгляд	Організація та/або фінансування діяльності Свідків Єгови	«Верховний суд республіки Крим»	Наталія Гребеннікова
11		Петро Жильцов				
12		Сергій Люлін				
13		Дар'я Кузьо				
14	09.04.	Олександр Тюрєнко	Заміна форми покарання: 2 роки позбавлення волі з 3-річною заборорою розміщувати матеріали в інтернеті	Вандалізм з мотивів політичної ненависті, осквернення символів російської військової слави	Третій апеляційний суд загальної юрисдикції (Сочі)	Євген Салтиков
15	13.09.	Олександр Сізіков (незрячий)	Вирок без змін: 17 років позбавлення волі	Організація діяльності/участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Апеляційний військовий суд (Московська обл.)	Максим Панін
16		Алім Суф'янов	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі			
17		Сейран Хайредінов	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі			
18	27.09.	Раїф Февзієв	Вирок без змін: 17 років позбавлення волі	Організація діяльності Хізб ут-Тахрір	Апеляційний військовий суд (Московська обл.)	Анатолій Солін
19	03.10.	Сергій Парфєнович	Заміна форми покарання: 6 років позбавлення волі	Організація та/або фінансування діяльності Свідків Єгови	«Верховний суд республіки Крим»	Наталія Гребеннікова
20		Юрій Гєращенко	Заміна форми покарання: 6			

			років позбавлення волі			
21	10.10.	Костянтин Євмененко	Вирок без змін: 10 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Замах на керівників окупованого Криму	Апеляційний військовий суд (Московська обл.)	Сергій Бутусов
22	22.10.	Денис Єжов	Заміна форми покарання: 1 рік позбавлення волі	Повторна дискредитація російської армії	«Верховний суд республіки Крим»	Надія Шкільна
23	31.10.	Олександр Литвиненко	Вирок без змін: 9,5 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Замах на керівників окупованого Криму	Апеляційний військовий суд (Московська обл.)	Ігор Бельдзейко
24	31.10.	Еміне Зекеряєва	Вирок без змін: штраф у розмірі 50 тис. рублів	Неповідомлення про злочин	«Верховний суд республіки Крим»	Олександр Вороний
25	14.11.	Олег Шапошніков	Заміна форми покарання: 6 місяців позбавлення волі	Повторна дискредитація російської армії	«Верховний суд республіки Крим»	Олена Єлецьких

Вироки судів касаційної інстанції

Ключові тенденції та факти:

- 2024 р. суди касаційної інстанції винесли постанови стосовно щонайменше 33 осіб, які раніше отримали незаконні та сумнівні вироки.
- Касаційні постанови винесли Верховний суд рф (Москва) та Четвертий касаційний суд загальної юрисдикції (Краснодар).
- За винятком однієї померлої особи, касаційні суди залишили вироки без змін.

У 2024 р. суди касаційної інстанції винесли постанови стосовно щонайменше 33 осіб, які раніше отримали незаконні та сумнівні вироки. За винятком померлого у СІЗО **Джеміля Гафарова**, касаційні суди залишили вироки без змін. Як і у випадку з нижчими судовими інстанціями, це може вказувати на відсутність незалежних касаційних судів на території росії.

#	Дата	Підсудний	Касаційна постанова	Обвинувачення	Суд	Суддя
1	12.03.	Олександр Тарапон	Вирок без змін: 2,5 роки позбавлення волі	Публічне поширення «фейків» про російську армію	Четвертий касаційний суд загальної юрисдикції (Краснодар)	Наталія Полозова
2	14.05.	Ірина Данилович	Вирок без змін: 6 років і 11 місяців Позбавлення волі та штраф у розмірі 50 тис. рублів	Зберігання вибухових пристроїв	Четвертий касаційний суд загальної юрисдикції (Краснодар)	Іван Громов
3	30.05.	Аппаз Куртамет	Вирок без змін: 7 років позбавлення волі	Фінансування Батальйону «Крим»	Четвертий касаційний суд загальної юрисдикції (Краснодар)	Рустем Асанов
4	13.06.	Вадим Бектеміров	Вирок без змін: 11 років позбавлення волі	Участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Олександр Воронов
5	27.08.	Тофік Абдулгазієв	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі	Участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Ігор Крупнов
6		Владлен Абдулкадіров	Вирок без змін: 12 років			

			позбавлення волі			
7		Меджит Абдурахманов	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі			
8		Іззет Абдуллаєв	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі			
9		Білял Аділов	Вирок без змін: 14 років позбавлення волі			
10	28.08.	Ленур Халілов	Вирок без змін: 18 років позбавлення волі	Організація діяльності/участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Олег Дербілов
11		Руслан Месутов	Вирок без змін: 18 років позбавлення волі			
12		Руслан Нагаєв	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
13		Ельдар Кантіміров	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі			
14	N/A	Ернест Ібрагімов	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі	Участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Олександр Воронов
15		Олег Федоров	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
16	N/A	Сейтумер Сейтумеров	Вирок без змін: 17 років позбавлення волі	Організація діяльності/участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Ігор Крупнов
17		Осман Сейтумеров	Вирок без змін: 14 років позбавлення волі			
18		Рустем Сейтмететов	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			

19		Амет Сулейманов	Вирок без змін: 12 років позбавлення волі			
20	19.09.	Яшар Шихаметов	Вирок без змін: 11 років позбавлення волі	Участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Сергій Сокерін
21	07.11.	Олександр Дубовенко	Вирок без змін: 6 років позбавлення волі	Організація діяльності Свідків Єгови	Четвертий касаційний суд загальної юрисдикції (Краснодар)	Сергій Ляшев
22		Олександр Литвинюк	Вирок без змін: 6 років позбавлення волі			
23	12.11.	Джеміль Гафаров (посмертно)	Вирок скасовано	Участь у діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	Сергій Сокерін
24		Сервет Газієв	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
25		Алім Карімов	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
26		Сейран Муртаза	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
27		Ерфан Османов	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі			
28	21.11.	Асан Ахтемов	Вирок без змін: 15 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів	Диверсія на газопроводі	Верховний суд рф (Москва)	Олексій Карлін
29		Азіз Ахтемов	Вирок без змін: 13 років позбавлення волі та штраф у розмірі 500 тис. рублів			

30	10.12.	Ісмет Ібрагімов	Вирок без змін: 19 років позбавлення волі	Організація діяльності Хізб ут-Тахрір	Верховний суд рф (Москва)	N/A
31	19.12.	Володимир Маладика	Вирок без змін: 6 років позбавлення волі	Організація діяльності Свідків Єгови	Четвертий касаційний суд загальної юрисдикції (Краснодар)	Ольга Григор'єва
32		Євген Жуков	Вирок без змін: 6 років позбавлення волі			
33		Володимир Сакада	Вирок без змін: 6 років позбавлення волі			

Етапування у пенітенціарні установи на території росії

Ключові тенденції та факти:

- У 2024 р. щонайменше 10 кримських політв'язнів були етаповані до слідчого ізолятора у Ростові-на-Дону для участі в незаконному судовому процесі.
- Для відбування незаконного покарання щонайменше 34 кримські політв'язні були етаповані до колоній і тюрем, розташованих у 21 федеральному суб'єкті росії, включаючи Мурманськ за полярним колом та Якутськ за понад 9 тис. км від Криму.
- Зафіксовано випадки, коли російські державні установи відмовляли у переведенні ув'язнених ближче до Криму та не повідомляли рідним про те, куди етапували ув'язнених.

[Ст. 76 IV Женевської конвенції](#) передбачає, що «обвинувачені в скоєнні злочину повинні перебувати в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати термін покарання». Незаконна депортація цивільних осіб з окупованої території становить [воєнний злочин](#). Крім того, [Європейський суд з прав людини](#) визнав, що етапування кримських в'язнів у пенітенціарні установи на території рф порушує право на повагу до сімейного життя, і зобов'язав рф забезпечити їхнє безпечне повернення.

Однак росія етапувала щонайменше 10 кримських політв'язнів для участі у незаконному судовому процесі та щонайменше 34 – для відбування незаконного покарання на території росії у 2024 р.

Для участі у судових процесах фігуранти [«п'ятої Бахчисарайської групи Хізб ут-Тахрір»](#) (Абдулмеджит Сейтумеров, Аметхан Умеров, Ельдар Якубов, Сейдамет Мустафаєв, Ремзі Німетулаєв та Руслан Асанов) та [«шостої Бахчисарайської групи Хізб ут-Тахрір»](#) (Азіз Азізов, Рустем Османов, Мемет Люманов та Мустафа Абдураманов) були етаповані до СІЗО №1 у Ростові-на-Дону.

Деяких кримських політв'язнів вивезли із російських СІЗО до виправних колоній або тюрем, деяких – перевели із тюрем до виправних колоній для продовження відбування покарання. Це суттєво перешкоджає підтриманню сімейних зв'язків та доступу засуджених до правової допомоги.

Виправна колонія №5, Сухиничі, Калузька обл.	Володимир Сакада
Виправна колонія №3, Скопін, Рязанська обл.	Сергій Цигіпа
Тюрма №2, Владимир (Владимирський централ)	Рустем Мурасов , Віктор Сташевський
Виправна колонія №5, Нижній Новгород	Зекір'я Муратов

Виправна колонія №9, Цивільськ, Чуваська Республіка	Різа Омеров , Акім Бекіров
Виправна колонія №6, Йошкар-Ола, Республіка Марій Ел	Енвер Омеров
Виправна колонія №5, Сарапул, Удмуртська Республіка	Олег Федоров
Виправна колонія №5, Новотроїцьк, Оренбурзька обл.	Ернест Ібрагімов
Виправна колонія №6, селище Сосновий Бор, Псковська обл.	Аппаз Куртамет
Виправна колонія №12, селище Шексна, Вологодська обл.	Ернес Аметов
Виправна колонія №9, Петрозаводськ, Республіка Карелія	Рустем Сейтхалілов
Виправна колонія №5, Коряжма, Архангельська обл.	Айдер Джаппаров , Еміль Зіядінов
Виправна колонія №21, селище Ікса, Архангельська обл.	Владлен Абдулкадіров , Раїм Айвазов
Виправна колонія №17, Мурманськ	Олексій Кисельов
Тюрма №1, Верхньоуральськ, Челябінська обл.	Руслан Сулейманов
Виправна колонія №29, Кемерово	Ескендер Абдулганієв
Виправна колонія №10, Рубцовськ, Алтайський край	Азіз Ахтемов
Виправна колонія №33, Абакан, Республіка Хакасія	Ремзі Бекіров
Виправна колонія №1, Кизил, Республіка Тива	Білял Аділов
Виправна колонія №8, Улан-Уде, Республіка Бурятія	Арсен Абхаїров , Ельдар Кантіміров
Тюрма №1, Мінусінськ, Красноярський край	Осман Аріфмететов
Тюрма №2, Єнісейськ, Красноярський край	Рустем Шейхалієв
Виправна колонія №1, Якутськ	Різа Ізетов (понад 9 тис. км від Криму)

TBD

[Олександр Сізіков](#) (незрячий),
[Сейран Хайредінов](#), [Алім Суф'янов](#), [Раїф Февзієв](#), [Сергій Парфенович](#), [Юрій Геращенко](#)

Адміністрація тюрми №2 в Єнісейську (Красноярський край) відмовилася повідомляти дружинам [Ремзі Бекірова](#) та [Азіза Ахтемова](#), куди етапували їхніх чоловіків.

Федеральна служба виконання покарань (ФСІН) відмовила [Серверу Зекір'яєву](#) та [Ремзі Бекірову](#) у переведенні до колонії ближче до Криму. Крім того, «суд» у Криму відмовив [Марлену Асанову](#) у переведенні до колонії ближче до півострова («суддя» [Герман Атаманюк](#)). Водночас інший «суд» на півострові визнав незаконною відмову ФСІН у переведенні [Арсена Абхаїрова](#) ближче до дому.

Катування, жорстоке та нелюдське поводження

Ключові тенденції та факти:

- Зафіксовано випадки застосування фізичної сили до незаконно ув'язнених осіб з окупованих територій України.
- Щонайменше 12 кримських політв'язнів перебували у штрафних ізоляторах впродовж 2024 р.
- 4 особи, які незаконно перебувають під вартою, та одна особа, яка перебуває під домашнім арештом, були направлені на примусову психіатричну експертизу.
- За різними даними, від 41 до 67 кримських політв'язнів потребують негайної медичної допомоги. Щонайменше 4 особи відбувають незаконне покарання попри наявність захворювань, які перешкоджають триманню під вартою за російським законодавством.
- Зафіксовано побиття російськими силовиками цивільних осіб, які критикували окупаційну владу, слухали українські пісні та вигукували українські гасла.

Катування, жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поводження чи покарання [заборонено за будь-яких умов](#). Катування, нелюдське, образливе і принизливе поводження становлять [воєнні злочини](#) в умовах російської окупації Криму.

Катування та неналежне поводження є системним явищем у місцях несвободи в окупованому Криму й на території росії.

Партизанський рух «Атеш» повідомив про побиття [двох співробітників залізниці](#), затриманих за обвинуваченням у нібито співробітництві з українськими військами. Співробітники колонії жорстоко б'ють, погрожують вбивством, не надають необхідну медичну допомогу та принижують **Рустема Османова** (деталі [тут](#) і [тут](#)). Тюремники також побили [Асана Янікова](#), після чого у нього боліла голова. Крім того, [Яшар Муєдінов](#) заявив про застосування фізичної сили та психологічний тиск у тюрмі, [Екрем Крош](#) – про застосування насильства у СІЗО. Стало відомо про [побиття ув'язнених під час їх етапування](#) із Сімферополя в росію наприкінці 2023 р.

[Людмилу Колеснікову](#) затримали після похорон матері й кілька місяців утримували у СІЗО без жодних обвинувачень і засобів гігієни.

Впродовж 2024 р. щонайменше 12 кримських політв'язнів перебували у штрафних ізоляторах: [Ескендер Абдулганієв](#), [Теймур Абдуллаєв](#), [Рефат Алімов](#), [Руслан Зейтуллаєв](#), [Ернес Сейтосманов](#), [Олег Приходько](#), [Рустем Османов](#), [Ремзі Бекіров](#), [Рустем Гугурик](#), [Рустем Сейтхалілов](#), [Іван Яцкін](#) та [Муслім Алієв](#). Крім того, «Верховний суд» Криму відхилив апеляційну скаргу [Ельдара Кантимирова](#) щодо неодноразового видворення у штрафний ізолятор.

[Азіза Азізова](#), [Енвера Халілаєва](#), [Арсена Кашка](#) та [Вахіда Мустафаєва](#) відправили на примусову психіатричну експертизу. Колишній імам [Ремзі Куртнезіров](#), який перебуває

під домашнім арештом через інвалідність, проходив примусову психіатричну експертизу у принизливих умовах.

За різними даними, від [41](#) до [67](#) кримських політв'язнів потребують негайної медичної допомоги. Зокрема, [Рустем Гугурик](#) та [Теймур Абдуллаєв](#) втратили слух на одне вухо. [Рустем Сейтмететов](#), який раніше переніс інфаркт та операцію на серці, отримав третю групу інвалідності. російські суди відмовили у звільненні [Амета Сулейманова](#) й [Тофіка Абдулгазієва](#), попри наявність хвороб, які перешкоджають триманню під вартою. Після того, як [Апеляційний військовий суд](#) залишив у силі вирок, російські поліцейські взяли під варту незрячого [Олександра Сізікова](#), відмовившись показати судове рішення, погрожуючи застосуванням сили та [не дозволивши зібрати речі](#). «Суд» у Криму також засудив [Нарімана Дермана](#) до 3,5 років позбавлення волі попри хворобу, яка перешкоджає триманню під вартою.

російський суд постановив перевести Свідка Єгови [Віктора Сташевського](#) з виправної колонії до тюрми (суддя [Станіслав Разделішин](#)). Згодом апеляційний суд [затвердив це рішення](#) (суддя [Олексій Купріянов](#)).

«Суди» у Криму відмовилися зараховувати термін перебування [Ельдара Кантимирова](#) та [Рустема Емірусейнова](#) в СІЗО у термін відбування покарання у тюрмі («судді» [Андрій Кулішов](#), [Роман Тетков](#)).

Водночас [Рустему Сейтхалілову](#) зарахували термін перебування в СІЗО у термін відбування покарання у тюрмі. [Арсен Абхаїров](#) провів зайві 2,5 місяці у пенітенціарній установі з суворішими умовами відбування покарання через помилку судді. Ростовський суд визнав, що [Шабан Умеров](#) має бути переведений до пенітенціарної установи з м'якішими умовами відбування покарання.

Адміністрація колонії перешкоджає умовно-достроковому звільненню [Владислава Єсипенка](#).

Крім того, російські силовики побили [Сергія Єременка](#) (деталі [тут](#) і [тут](#)) і незрячого [Ігоря Нікітенка](#), які критикували окупаційну владу в Інтернеті, та [подружжя Авдєєвих](#), які слухали українські пісні й вигукували українські гасла.

Переслідування за свободу вираження поглядів

Ключові тенденції та факти:

- Окупаційна влада продовжує переслідувати жителів Криму за антивоєнні та проукраїнські погляди за статтями про дискредитацію російської армії, демонстрацію забороненої символіки, зневагу до російських державних символів та іншими статтями Кодексу про адміністративні правопорушення рф.
- У 2022-2024 рр. «суди» у Криму винесли 1013 постанов про притягнення до адміністративної відповідальності за статтею про дискредитацію російської армії, 453 з них були винесені у 2024 р.
- Найпомітнішими приводами для адміністративних штрафів за статтею про дискредитацію російської армії були критика повномасштабного вторгнення та/або підтримка України, висловлена у громадських місцях та соцмережах.
- Найпомітнішими приводами для адміністративних арештів та адміністративних штрафів за статтею про демонстрацію забороненої символіки були зображення тризуба, вигуки або написи «Слава Україні» та пісня «Червона калина».
- Чимало жителів Криму були одночасно притягнені до відповідальності за двома і більше статтями Кодексу про адміністративні правопорушення рф через вираження власних поглядів.
- Двоє мешканців Криму були засуджені до позбавлення волі за статтею Кримінального кодексу рф про повторну дискредитацію російської армії у 2024 р.
- Проросійський блогер Олександр Таліпов був помічений у неодноразових закликах до вчинення міжнародних злочинів.

4 березня 2022 р. були прийняті поправки до російського законодавства, які передбачають адміністративну (ст. 20.3.3 Кодексу про адміністративні правопорушення рф) та кримінальну відповідальність (ст. 280.3 Кримінального кодексу рф) за публічні дії, спрямовані на дискредитацію російської армії.

У 2022-2024 рр. «суди» у Криму винесли 1053 постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за статтею про дискредитацію російської армії, 453 з них були винесені у 2024 р. «Армянський міський суд» вийшов на перше місце за кількістю судових постанов за цією статтею. Такий стрімкий ріст зумовлений тим, що російські прикордонники ретельно [перевіряють мобільні телефони мешканців Херсонської обл.](#), які в'їжджають у Крим.

		Кількість судових постанов про притягнення до адміністративної відповідальності за статтею про дискредитацію російської армії			
№	«Суд»	2022	2023	2024	Загалом
7	«Алуштинський міський суд»	2	6	3	11

2	«Армянський міський суд»	5	30	191	226
3	«Бахчисарайський районний суд»	2	7	8	17
4	«Білогірський районний суд»		7	4	11
5	«Джанкойський районний суд»		15	43	58
6	«Євпаторійський міський суд»	14	38	11	63
7	«Керченський міський суд»	9	9	16	34
8	«Кіровський районний суд»	12	4	5	21
9	«Красногвардійський районний суд»	6	5	2	13
10	«Красноперекопський районний суд»		5	4	9
11	«Ленінський районний суд»	6	16	6	28
12	«Нижньогірський районний суд»	1	5	1	7
13	«Первомайський районний суд»		2	4	6
14	«Роздольненський районний суд»		4	4	8
15	«Сакський районний суд»	8	23	12	43
16	«Сімферопольський районний суд»	8	9	1	18
17	«Советський районний суд»	2	1	1	4
18	«Судацький міський суд»	5	9	8	22
19	«Феодосійський міський суд»	19	24	13	56
20	«Чорноморський районний суд»	1	9	2	12
21	«Ялтинський міський суд»	21	22	18	61
22	«Залізничний районний суд м. Сімферополя»	14	3	3	20
23	«Київський районний суд м. Сімферополя»	20	71	63	154
24	«Центральний районний суд м. Сімферополя»	14	7	3	24
25	«Балаклавський районний суд м. Севастополя»		2	3	5
26	«Гагарінський районний суд м. Севастополя»	10	14	7	31
27	«Ленінський районний суд м. Севастополя»	11	14	8	33
28	«Нахімовський районний суд м. Севастополя»	3	6	9	18
Загалом		193	367	453	1013

За даними моніторингу ЗМІ та «судів» у Криму, приводами для адміністративних штрафів за статтею про дискредитацію російської армії (ст. 20.3.3 КпАП рф) були:

- антивоєнна позиція, висловлена під час [дискусії з сусідами у дворі](#) чи з [колегами на роботі](#) («судді» [Оксана Карчевська](#), [Євген Пронін](#));
- колонка у газеті про [необхідність відмови від мобілізації](#) до російської армії («судді» [Антон Цикуренко](#), [Яніна Охота](#));
- [висловлювання на зупинці громадського транспорту](#) про те, що росіяни – це окупанти, які розв'язали війну («суддя» [Галина Лобанова](#));
- [вигуки «Слава Україні»](#) у ресторані («суддя» [Олексій Нанаров](#));
- репост [антивоєнних публікацій](#) у соцмережі («суддя» [Олена Богданович](#));
- зображення українського прапора у соцмережі (деталі [тут](#) і [тут](#), «судді» [Денис Кіреєв](#), [Любов Корпачова](#));
- зображення [трамвая з написом «русские идите ...»](#) («суддя» [Венера Ісроілова](#));
- [зображення у соцмережі](#), де порівнюються нацистські та російські військові символи («суддя» [Тамара Лобунська](#));

- репост у соцмережі відеоматеріалів про ЗСУ та Мустафу Джемілева («суддя» [Михайло Іванов](#));
- [висловлювання у соцмережі](#) про те, що росія – це нацистська держава, і що потрібно любити українських солдатів та Україну («суддя» [Іван Удуг](#));
- [заклики у соцмережі](#) не ходити на «референдум» та звинувачення росії у воєнних злочинах;
- [вигуків образ про Владіміра Путіна](#) («суддя» [Олексій Нанаров](#)).

Крім того, окупаційна адміністрація продовжує активно застосовувати статтю про публічну демонстрацію нацистської, екстремістської та іншої забороненої символіки (ст. 20.3 КпАП рф) для переслідування осіб, які демонструють проукраїнські погляди. За даними моніторингу ЗМІ та «судів» у Криму, приводами для адміністративних штрафів та адміністративних арештів за цією статтею були:

- зображення у соцмережі тризуба (деталі [тут](#), [тут](#), [тут](#), [тут](#), [тут](#) і [тут](#), «судді» [Денис Діденко](#), [Георгій Церцвадзе](#), [Наталія Калініченко](#), Михайло Іванов – [тут](#) і [тут](#), [Тетяна Феденєва](#), [Яніна Охота](#)),
- вигуки «Слава Україні!» на пляжі («суддя» [Сергій Коротун](#));
- спроба продати [колекційні монети](#) з написом «Слава Україні» («суддя» [Валентина Каминіна](#));
- прослуховування пісні «Червона калина» та [вигуків з балкона](#) «Слава Україні!» («суддя» [Денис Насиров](#));
- розміщення пісні «Червона калина» у соцмережі (деталі [тут](#), [тут](#), [тут](#), і [тут](#), «судді» [Катерина Чумаченко](#), Денис Діденко – [тут](#), [тут](#) і [тут](#), [Галина Хулапова](#), Антон Цикуренко – [тут](#) і [тут](#), [Людмила Сологуб](#)).

Поширеною практикою залишається одночасне притягнення до відповідальності за статтею про дискредитацію російської армії (ст. 20.3.3 КпАП рф), яка передбачає адміністративний штраф, та статтею про демонстрацію забороненої символіки (ст. 20.3 КпАП рф), яка, як правило, тягне за собою адміністративний арешт:

- «суд» заарештував юриста [Рустема Кямілева](#) на 10 діб через репост [фотографії червоно-чорного прапора](#) і оштрафував на 50 тис. рублів через репост [відео про війну в Сирії](#) («суддя» Людмила Сологуб – [тут](#) і [тут](#));
- «суд» заарештував мешканця Ялти [В'ячеслава Бондаренка](#) на 8 діб і оштрафував на 35 тис. рублів за коментарі у Telegram-каналі з написами «Слава Україні» та про те, що жителі Криму чекають прихід України («суддя» Ірина Тимошенко – [тут](#) і [тут](#));
- «суд» заарештував [Олега Лукашевича](#) на 14 діб і оштрафував на 40 тис. рублів за гасло «Слава нації» та проукраїнські висловлювання і український прапор у [месенджері](#) («суддя» Євген Пронін – [тут](#) і [тут](#));
- «суди» заарештували й оштрафували пенсіонерку [Марію Замирайло](#) та мешканця Керчі [Олександра Харченка](#) через проукраїнські картинки у соцмережі, які містять тризуб, гасло «Слава Україні» чи висловлюють підтримку ЗСУ («суддя» Георгій Церцвадзе) – [тут](#) і [тут](#), [Сергій Лапін](#) та [Любов Короткова](#));
- «суд» заарештував [Сергія Федорця](#) на 5 діб і оштрафував на 40 тис. рублів за репост картинки зі словами «Слава Україні» та інформацію про допомогу постраждалим від війни («суддя» Оксана Карчевська – [тут](#) і [тут](#));

- «суд» оштрафував мешканця Армянська [Івана Ковача](#) за обома статтями через онлайн-публікації зі словами «Слава Україні» та «русский солдат ... домой» («суддя» Тетяна Феденева – [тут](#) і [тут](#));
- «суд» оштрафував [Наталю Бельтюкову](#) за обома статтями через онлайн-публікації з гаслом «Слава Україні» та на підтримку «блокади» Криму («суддя» Венера Ісроілова) – [тут](#) і [тут](#)).

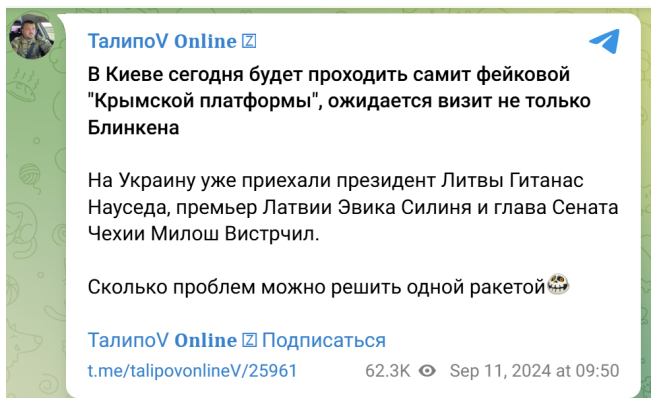
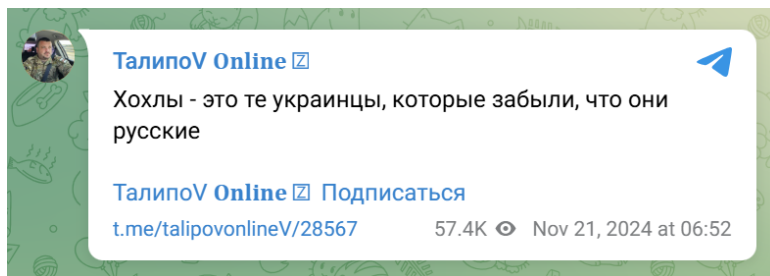
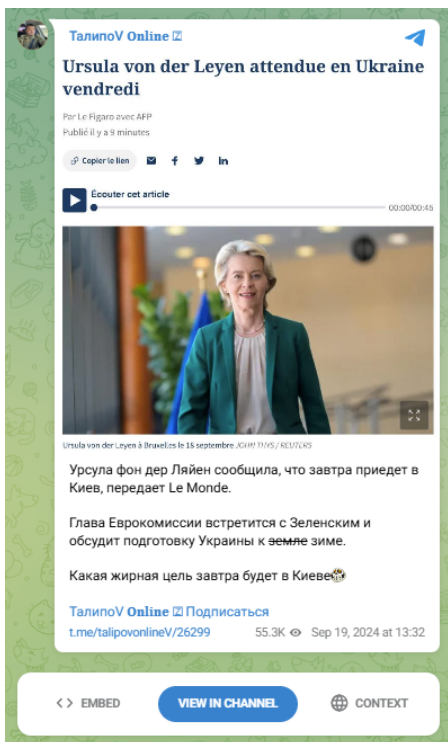
Також чимало жителів Криму продовжують зазнавати переслідування за трьома статтями Кодексу про адміністративні правопорушення рф через висловлювання своїх поглядів. Моніторинг ЗМІ та «судів» у Криму показує, що у таких випадках особи можуть притягуватися до відповідальності за статтями про дискредитацію російської армії (ст. 20.3.3), демонстрацію забороненої символіки (ст. 20.3), дрібне хуліганство/образу російських державних символів (ст. 20.1), непокору законному розпорядженню поліцейського (ст. 19.3), а в деяких випадків – за статтями про публічні заклики до порушення територіальної цілісності рф (ст. 20.3.2), розпалювання ненависті (ст. 20.3.1), незаконне поширення персональних даних про співробітників правоохоронних органів (ст. 17.13) та порушення порядку проведення зібрання (ст. 20.2):

- «суд» виніс два штрафи [Ігорю Брагуті](#) за розміщення у соцмережі відеофайлу із зображенням символіки батальйону «Азов» та «матеріали, спрямовані на дискредитацію» російської армії, а також заарештував його на 3 доби за картинку, які ображають Владіміра Путіна («суддя» Ігор Соколовський – [тут](#), [тут](#) і [тут](#));
- «суд» заарештував [Валерія Шевчука](#) на 13 діб за картинку зі словами «Слава Україні» та сумарно оштрафував на 90 тис. рублів за антивоєнні й антипутінські зображення («суддя» Анастасія Боденко – [тут](#), [тут](#) і [тут](#));
- «суд» сумарно оштрафував [Олега Губського](#) на 170 тис. рублів за трьома статтями через коментарі у соцмережі про приналежність Донбасу Україні, засудження ударів по цивільних об'єктах та критикою Путіна («судді» Любов Короткова – [тут](#) і [тут](#), [Сергій Лапін](#)). «Суд» також заарештував його на 10 діб через нібито відмову пред'являти документи поліцейським («суддя» [Алхаз Тудпаров](#));
- «суд» заарештував заступника головного лікаря лікарні [Андрія Перелигіна](#) на 15 діб через рингтон «Червона калина» і оштрафував його на 50 тис. рублів через підтримку ЗСУ у розмові з колегами («судді» Олексій Микитюк – [тут](#) і [тут](#)). Згодом «суд» оштрафував його ще на 25 тис. рублів за спробу зібрати співробітників лікарні як свідків захисту під час судового засідання («суддя» [Валентина Каминіна](#));
- «суд» оштрафував незрячого [Ігоря Нікітенка](#), якого жорстоко побили російські силовики, на 10 тис. рублів за [відео](#) зі словами «ватна публіка» та на 2 тис. рублів за нібито непокору законному розпорядженню співробітника поліції («суддя» Олена Ніколаєва – [тут](#) і [тут](#)). Згодом окупаційна влада [відключила від електрики](#) його житло, а «суд» [оштрафував](#) його ще на 40 тис. рублів за збір та поширення персональних даних окупаційних поліцейських.

У 2024 р. окупанти порушили дві нові кримінальні справи за статтею про повторну дискредитацію російської армії (ст. 280.3 КК рф): проти мешканця Алушти [Дениса Єжова](#) та мешканця східного Криму [Олега Шапошнікова](#). «Суди» винесли обом жителям Криму обвинувальні вироки («судді» [Світлана Ващенко](#), [Тимофій Дмитрієв](#)). У підсумку, «Верховний суд» Криму призначив Єжову рік позбавлення волі, Шапошнікову – півроку («судді» [Надія Шкільна](#), [Олена Єлецьких](#)).

Багато жителів Криму переслідуються за проукраїнські та антивоєнні погляди за доносом проросійського [Telegram-каналу «Кримський СМЕРШ»](#). На цьому каналі масово публікуються відео із вибаченнями жертв таких переслідувань.

Водночас проросійський блогер **Олександр Талипов**, який є власником Telegram-каналу «Кримський СМЕРШ», закликав до ракетного удару по [іноземних лідерах під час саміту Кримської платформи](#) у Києві та [Урсулі фон дер Ляєн](#) під час її візиту до України, радів удару по [судну, яке везло пшеницю](#), та загалом [заперечує існування українців](#).

Переслідування журналістів

Ключові тенденції та факти:

- У 2024 р. окупаційна влада використовувала Кодекс про адміністративні правопорушення рф для переслідування журналістів.
- Незалежна кримськотатарська газета Qırım та її головний редактор Бекір Мамутов були сумарно оштрафовані на 834 тис. рублів за нібито три адміністративні правопорушення.
- Правозахисниця та журналістка Лутфіє Зудієва була двічі оштрафована через дописи у соцмережі, де «Радіо свобода» та «справи Хізб ут-Тахрір» згадуються без відповідного маркування.
- Севастопольська журналістка Анастасія Жвік була оштрафована через публікацію в онлайн-ЗМІ, яке визнано «небажаною» організацією в росії.

Переслідування журналістів порушує право на свободу вираження поглядів, яке включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї. [Freedom House](#) відносить Крим до числа територій з найменшим у світі рівнем громадянських і політичних свобод, де, зокрема, відсутні вільні та незалежні ЗМІ.

У 2024 р. окупаційна влада використовувала Кодекс про адміністративні правопорушення рф для переслідування журналістів. Дані факти можуть свідчити про прагнення окупантів придушити альтернативний погляд на події та об'єктивне висвітлення ситуації, змусити журналістів до самоцензури та встановити тотальний контроль над інформаційним простором.

Впродовж 2024 р. російські силовики відкрили три справи про адміністративні правопорушення щодо незалежної кримськотатарської газети Qırım. 17 травня 2024 р. співробітники поліції і Центру протидії екстремізму провели обшуки у будинках головного редактора газети Qırım [Бекіра Мамутова](#), її засновника [Сейрана Ібрагімова](#) та у редакції газети. Згодом на [Мамутова](#) і [газету Qırım](#) склали по два адміністративні протоколи за статтями про дискредитацію російської армії та поширення неправдивої інформації. Через кілька місяців щодо них було відкрито [ще одну справу про адміністративне порушення](#).

Обвинувачення	Редакція газети Qırım		Головний редактор Бекір Мамутов	
	Сума штрафу	«Суддя»	Сума штрафу	«Суддя»
Дискредитація російської армії (ч. 1 ст. 20.3.3 КпАП рф) через колонку члена Курултаю про необхідність відмови від мобілізації до російської армії	300 тис. рублів	Антон Цикуренко , Наталія Кучеренко (залишила у силі)	110 тис. рублів	Яніна Охота

Поширення у ЗМІ завідомо недостовірної інформації під виглядом достовірних повідомлень (ч. 9 ст. 13.15 КпАП рф) через публікацію доповіді Генерального секретаря ООН про катування, викрадення та нелюдські умови під вартою в Криму	250 тис. рублів	Сергій Москаленко, Віра Серікова (залишила у силі)	130 тис. рублів	Сергій Москаленко, Олексій Микитюк (залишив у силі)
Зловживання свободою масової інформації (ч. 2.1 ст. 13.15 КпАП рф) через публікацію зі згадкою "Голосу Америки" та "Радіо Свобода" без маркування цих ЗМІ як «іноземних агентів»	40 тис. рублів	Длявер Берберов, Любов Дяченко (залишила у силі)	4 тис. рублів	Марія Домнікова

22 лютого 2024 р. співробітники Центру протидії екстремізму провели обшук у правозахисниці та журналістці [Лутфіє Зудієвої](#). На неї склали два адміністративні протоколи за статтею про зловживання свободою масової інформації через три дописи у соцмережі. У двох дописах ([тут](#), [тут](#)) Зудієвої згадується «Радіо свобода» без маркування цього ЗМІ як «іноземного агента», у [третьому](#) – згадка про «справу Хізб ут-Тахрір» без маркування Хізб ут-Тахрір як «терористичної організації». За вказаними обвинуваченнями «суди» оштрафували Зудієву на [2,5](#) та [2 тис. рублів](#) відповідно («суддя» [Катерина Чумаченко](#), [Сергій Москаленко](#)). Згодом «апеляційні суди» залишили обидва адміністративні штрафи без змін (деталі [тут](#) і [тут](#), «судді» [Катерина Тимошенко](#), [Валентина Каминіна](#)). Однак згодом російський касаційний суд [скасував штраф](#) за дописи зі згадкою «Радіо Свобода» (суддя [Наїма Карасова](#)).

Севастопольська журналістка [Анастасія Жвік](#) зазнала переслідування через публікації в онлайн-ЗМІ Meduza. «Суд» [оштрафував її](#) на 10 тис. рублів за статтею про участь у діяльності «небажаної» організації («суддя» [Юлія Степанова](#)).

Переслідування адвокатів

Ключові тенденції та факти:

- *Переслідування адвокатів в окупованому Криму має системний характер та ускладнює і так кричуще становище жертв порушення прав людини. За час окупації Криму щонайменше 13 незалежних адвокатів на півострові зазнали різних форм утисків.*
- *Адвокат Еміль Курбедінов був оштрафований через пост у Telegram-каналі про незаконний призов студентів з відстрочкою.*
- *Олексій Ладін, який зазнав свавільного обшуку, арешту і штрафу у 2023 р., був позбавлений адвокатського статусу.*
- *Подружжя Рустема Кямілева та Лілі Гемеджі, яких раніше позбавили адвокатської ліцензії, зазнали свавільного обшуку. Після обшуку Рустем Кямілев був заарештований на 10 діб та оштрафований на 50 тис. рублів через репости у соцмережі кількарічної давнини.*
- *У 2024 р. окупаційна поліція вручила 5 правозахисникам і юристам «застереження» про неприпустимість порушення закону.*

Утиски адвокатів безпосередньо зачіпають право кожного, чії права і свободи порушені, на ефективний засіб правового захисту та право обвинуваченого у кримінальному правопорушенні користуватися юридичною допомогою захисника, вибраного на власний розсуд. Крім того, п. 16 [Основних положень про роль адвокатів](#) передбачає, що «уряди мають забезпечити адвокатам:

а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання;

б) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;

в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм».

Переслідування адвокатів в окупованому Криму має системний характер. За час окупації Криму [щонайменше 13 незалежних адвокатів](#) на півострові зазнали різних форм утисків. Утиски адвокатів у Криму мають на меті приховати грубі порушення прав людини та змусити адвокатів відмовитися від захисту своїх клієнтів у політично вмотивованих кримінальних справах. Переслідування адвокатів ускладнює і так кричуще становище жертв порушення прав людини в окупованому Криму.

За доном адміністратора проросійського Telegram-каналу у лютому 2024 р. співробітники Центру протидії екстремізму затримали адвоката [Еміля Курбедінова](#). На нього склали адміністративний протокол за статтею про зловживання свободою масової інформації через [пост у Telegram-каналі](#) про незаконний призов студентів з відстрочкою.

Пізніше «суд» [оштрафував](#) Курбедінова на 30 тис. рублів за цим обвинуваченням («суддя» [Сергій Москаленко](#)). «Апеляційний суд» [залишив у силі адміністративний штраф](#) («суддя» [Юлія Іщенко](#)).

У липні 2024 р. Адвокатська палата Тюменської обл. позбавила [Олексія Ладіна](#), який [зазнав репресій](#) у жовтні 2023 р., адвокатського статусу на вимогу Міністерства юстиції рф.

У листопаді 2024 р. співробітники Центру протидії екстремізму провели обшук у будинку подружжя юристів [Рустема Кямілева](#) та [Лілі Гемеджі](#), яких раніше [позбавили адвокатської ліцензії](#). Під час обшуку силовики вилучили робочі документи, застосували силу проти Кямілева та погрожували його сину проблемами під час навчання. Згодом «суд» заарештував [Рустема Кямілева](#) на 10 діб за статтею про демонстрацію екстремістської символіки через репост [фотографії червоно-чорного прапора](#) та оштрафував його на 50 тис. рублів за статтею про дискредитації російської армії через репост [відео про війну в Сирії](#) («суддя» Людмила Сологуб – [тут](#) і [тут](#)). «Верховний суд» Криму залишив у силі покарання Кямілева («судді» [Володимир Агін](#), [Любов Дяченко](#)).

Крім того, у травні 2024 р. окупаційна поліція вручила правозахисникам [Лутфіє Зудієвій](#) та [Сеїт-Осману Каралієву](#), юристам [Лілі Гемеджі](#), [Рустему Кямілеву](#) та [Назіму Шейхмамбетову](#) «застереження» про неприпустимість порушення закону.

Переслідування релігійних груп

Ключові тенденції та факти:

- Незалежні мусульманські громади, Свідки Єгови та Православна Церква України продовжують зазнавати системного переслідування в окупованому Криму.
- Незалежна мусульманська громада «Ескі Кирим» зазнала хвилі обшуків, після яких її оштрафували на 100 тис. рублів за нібито масове поширення екстремістських матеріалів.
- «Верховний суд» Криму постановив ліквідувати незалежну мусульманську громаду «Алушта», яка неодноразово зазнала репресій у попередні роки.
- У 2024 р. окупанти закрили три мусульманські школи «Таврійського муфтіяту».
- У 2024 р. російські силовики провели щонайменше 15 обшуків у Свідків Єгови та порушили кримінальні справи проти двох вірян.
- Окупанти демонтували купол головного храму Православної Церкви України, демонтували інший храм цієї конфесії та опечатали ще один.

Незалежні мусульманські громади, Свідки Єгови та Православна Церква України продовжують зазнавати системного переслідування в окупованому Криму. Таке переслідування порушує право на свободу релігії та [ст. 58 IV Женевської конвенції](#) і може свідчити про прагнення окупантів повністю контролювати релігійне життя на півострові.

Незалежна мусульманська громада «Ескі Кирим» зазнала репресій. 29 лютого 2024 р. російські силовики провели обшуки у голови незалежної мусульманської громади «Ескі Кирим» [Ідріса Юрдамова](#), імама громади [Ізета Сайфулліна](#), активістів [Ленура Якубова](#) та [Шевкета Кіямова](#) і в місцевій мечеті. Після обшуків російські силовики склали адміністративний протокол на [Ленура Якубова](#) за статтю про демонстрацію забороненої символіки, після чого «суд» призначив йому [14 діб адміністративного арешту](#) («суддя» [Анастасія Боденко](#)). На [Ізета Сайфулліна](#) складено адміністративний протокол за статтю про незаконну місіонерську діяльність, однак «суд» [повернув його до окупаційного міністерства внутрішніх справ](#) через неналежне оформлення. Водночас Центр протидії екстремізму склав [адміністративний протокол](#) на незалежну мусульманську громаду «Ескі Кирим» за статтю про масове поширення екстремістських матеріалів, після чого «суд» у Криму [оштрафував](#) її на 100 тис. рублів («суддя» [Георгій Церцвадзе](#)). Пізніше «Верховний суд» Криму [залишив штраф без змін](#) («суддя» [Марина Колоцей](#)).

У жовтні 2024 р. «Верховний суд» Криму постановив ліквідувати [незалежну мусульманську громаду «Алушта»](#) через нібито неодноразові та грубі порушення російського релігійного й антиекстремістського законодавства («суддя» [Оксана Хожайнова](#)).

Водночас «суд» скасував адміністративний штраф («суддя» [Георгій Церцвадзе](#)), накладений у січні 2024 р. «мировим судом» на імама [Ісмаїла Юрдамова](#) за статтю про незаконну місіонерську діяльність («суддя» [Іван Кувшинов](#)).

У 2024 р. окупанти закрили три мусульманські школи «Таврійського муфтіяту» у Сімферополі через нібито зв'язок із хабашитами та материковою Україною (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)).

Окупаційна адміністрація продовжує переслідувати Свідків Єгови в Криму, незаконно застосовуючи російське антиекстремістське законодавство. У 2017 р. Верховний суд рф визнав дану релігійну групу екстремістською організацією («судді» [Юрій Іваненко](#) та [Галина Манохіна](#)). У серпні 2024 р. російські силовики провели щонайменше [5 обшуків](#) у Свідків Єгови, у жовтні 2024 р. – щонайменше [10](#). Після обшуків були порушені кримінальні справи проти двох вірян: [Тамари Братцевої](#) та [Віталія Бурика](#).

Православна Церква України продовжує зазнавати утисків у Криму. За рішенням окупаційної влади було демонтовано купол [Кафедрального собору Святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги](#) у Сімферополі (головний храм Кримської єпархії ПЦУ), зруйновано Хрестовоздвиженський храм в Євпаторії (деталі [тут](#) і [тут](#)) та опечатано [Церкву «Воскресіння Христове»](#) на півночі Криму.

Порушення економічних, соціальних та культурних прав

Ключові тенденції та факти:

- Окупаційна адміністрація «націоналізувала» близько 3,5 тис. об'єктів власності у 2022-2024 рр. Від «націоналізації» майна українських власників у бюджет окупаційної адміністрації надійшло 4,8 млрд рублів.
- Окупаційна влада передала щонайменше 2548 земельних ділянок у Криму військовослужбовцям, які брали участь в агресивній війні проти України.
- За 10 років окупації було видано понад 1100 ліцензій на видобуток корисних копалин у Криму.
- У 2024 р. окупаційна влада заборонила особам, які не мають російського громадянства, працювати у 35 сферах.
- Повідомлялося про дефіцит ліків, медичних працівників та лікування поранених військовослужбовців у цивільній лікарні на шкоду потребам цивільного населення.
- Окупанти відкрили «Новий Херсонес» на місці Об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Окупаційна адміністрація продовжує системно порушувати [право мирно володіти майном](#). В умовах російської окупації знищення або захоплення майна громадян України, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю, становить [воєнний злочин](#).

Окупаційна адміністрація «націоналізувала» близько [3,5 тис. об'єктів власності](#) у 2022-2024 рр., з яких 1,2 тис. – у 2024 р. Від «націоналізації» майна українських власників у бюджет окупаційної адміністрації надійшло [4.8 млрд рублів](#).

Окупаційна влада передала щонайменше [2548 земельних ділянок](#) у Криму військовослужбовцям, які брали участь в агресивній війні проти України. У серпні 2024 р. окупанти дозволили отримувати земельні ділянки у Криму учасникам війни, [незалежно від місця проживання та реєстрації](#).

За даними еколога, за 10 років окупанти видали [понад 1100 ліцензій на видобуток корисних копалин](#) у Криму.

Порушуючи право на працю, у квітні 2024 р. окупаційна влада заборонила особам, які не мають російського громадянства, працювати у 35 сферах, зокрема у рослинництві, тваринництві, гуртовій та роздрібній торгівлі (деталі [тут](#) і [тут](#)).

Повідомлялося про дефіцит [деяких ліків](#) та медичних працівників (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)) у Криму, що свідчить про нездатність РФ дотримуватися [ст. 55](#) та [ст. 56](#) IV Женевської конвенції і гарантувати право мешканців Криму на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

Порушуючи [ст. 57 IV Женевської конвенції](#), окупанти лікують поранених військовослужбовців у цивільній лікарні на шкоду лікувальним потребам цивільного населення. [За наявною інформацією](#), у 9-й міській лікарні Севастополя у спільних палатах лікують як військових, так і цивільних, кількість планових операцій для цивільних скорочена у понад двічі, а військові змушують цивільних приносити у лікарню алкоголь.

росія продовжила завдавати шкоди Херсонесу Таврійському і його хорі, що є [Об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО](#). У липні 2024 р. окупанти відкрили «Новий Херсонес» на місці історичної пам'ятки, знищивши її частину, надбудувавши сучасними будівлями та вивізши частину експонатів на територію рф (деталі [тут](#), [тут](#) і [тут](#)). Ці дії порушують щонайменше ст. 6 [Конвенції про охорони всесвітньої культурної і природної спадщини](#), ст. 4 [Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту](#), п. 1 [Першого протоколу до Гаазької конвенції](#) та ст. 9 [Другого протоколу до Гаазької конвенції](#).

Довкілля

Ключові тенденції та факти:

- *За роки окупації площа природно-заповідного фонду на Кримському півострові скоротилася на 17 тис. га та нерідко використовується не за призначенням.*
- *російська окупація Криму зменшила перспективи збереження багатьох рідкісних та ендемічних видів рослин і тварин.*
- *Підрив дамби Каховської ГЕС унеможлиблює відновлення водозабезпечення півострова Північнокримським каналом, тоді як у зношеному комунальному господарстві втрачається 50-70% вже очищеної води.*
- *Внаслідок масового незаконного переселення громадян РФ у Крим у 2023 р. було здано в експлуатацію понад 1,22 м² житла. Сплеск забудови відбувається шляхом руйнування природних територій.*
- *Згубний вплив на довкілля Криму несуть як запуски ракет по материковій Україні, так і робота російської ППО. Водночас центри військової активності розміщені у низці природоохоронних зон, зокрема у межах Смарагдової мережі Європи.*
- *Чимало інженерно-фортифікаційних споруд побудовані на природних територіях. Площа пошкодженої території перевищує площу, яку займає дана інженерно-фортифікаційна споруда.*
- *З початком повномасштабного вторгнення значно погіршився екологічний стан Чорного та Азовського морів внаслідок запусків ракет, розливів нафти, затоплення кораблів, дрейфуючих мін, підводних вибухів тощо.*

У жовтні 2024 р. КРИМСОС представив дослідження [«Довкілля Криму: зміни та втрати в період повномасштабної війни»](#). Ключові висновки дослідження нижче.

Експлуатація природоохоронних територій

Згідно з українським законодавством, на території Кримського півострова та у прилеглій до нього акваторії існує 196 об'єктів [природно-заповідного фонду України](#) (ПЗФ) площею 220000 га (8,41% площі АРК), а також 12 об'єктів у м. Севастополь площею 26241 га (30,27% площі м. Севастополя). За роки окупації площа ПЗФ на Кримському півострові [скоротилася на 17 тис. га](#). Попри створення 15 нових природоохоронних територій, окупаційна влада використовує їх для відмивання федеральних бюджетних коштів та комерційних цілей. Після створення заказників, дендропарків і пам'яток природи на цих територіях уможлиблюється здача ділянки в оренду під рекреацію. Як наслідок, створення заповідних територій, в яких насправді концентруються відпочивальники, означає збільшення рекреаційного навантаження і негативного впливу на види та оселища у відповідних ареалах.

Втрата особливого статусу видів Червоної книги

Серед видів, включених до Червоної книги України, ареал майже половини з них для України обмежується лише Кримом. 44 види рослин, один вид лишайника та 19 видів тварин є вузько ендемічними і трапляються лише у Криму і більше ніде у світі. Окупація Криму призвела до втрати можливості дотримання чинного природоохоронного законодавства, створивши перепони ефективному збереженню цих видів. По-перше, перспективи подальшої охорони реальні лише для видів, які [одночасно фігурують](#) у Червоній книзі України та Червоній книзі російської федерації. По-друге, навіть ті види, що збігаються у Червоних книгах обох країн, мають недостатній рівень захисту за російським законодавством, що призводить до їхнього знищення (наприклад, слабкий контроль за виготовленням сувенірів із ялівцю, браконьєрством тощо). По-третє, збереження таких видів ускладнюється руйнівними для довкілля заходами, які впроваджуються окупаційною владою: розорювання степів для подальшого їхнього заліснення, забудова, перенаправлення річок для водозабезпечення, рекреаційне навантаження на природні території, платне полювання, вирубка дерев тощо. Для прикладу, втрата води кримськими річками може призвести до погіршення умов існування не лише поширених видів, але й ендемічних, які знаходяться під загрозою вимирання: 3 видів прісноводних риб, 3 видів комах та одного виду земноводних.

Водозабезпечення

Чимало міжнародних експертів розглядали бажання росії відновити водопостачання Північнокримським каналом як одну з ключових причин повномасштабного вторгнення (деталі [тут](#) і [тут](#)). На третій день повномасштабного вторгнення, 26 лютого 2022 року, російські війська [підірвали дамбу](#), що перегороджувала Північнокримський канал у Херсонській обл. Початок повномасштабного вторгнення перекреслив навіть [довгострокові рішення російського уряду](#), спрямовані на забезпечення автономного водопостачання Криму. Для прикладу, після відновлення водопостачання Каналом окупаційна влада [відмовилася від створення опріснювальних станцій](#). Проекти з очищення та використання стічних вод також призупинили.

6 червня 2023 р. російські війська підірвали дамбу Каховської ГЕС, після чого водозабір для Північнокримського каналу з Каховського водосховища став неможливим.

Постійною проблемою Криму також залишалися втрати води. Ці втрати спостерігалися не тільки через випаровування половини води під час руху Каналом, а й у зношеному комунальному господарстві, де втрачається [50-70% вже очищеної води](#).

Наслідки неконтрольованої забудови

За деякими оцінками, до [800 тис. громадян росії](#) незаконно переїхали в окупований Крим від початку 2014 р. Масова міграція до Криму громадян держави-агресора призвела до потреби у масштабній забудові. Окупаційна адміністрація заявила, що у 2023 р. було здано в експлуатацію понад [1,22 м² житла](#), з яких близько 800 тис. м² – індивідуальне житло, решта – багатоквартирні будинки. До кінця 2024 р. окупанти планували здати в експлуатацію ще 1,33 м² житла. Сплеск забудови відбувається шляхом руйнування природних територій, скорочення популяцій диких тварин і рослин та

знищення їх оселищ. Це також загострює хронічні проблеми, пов'язані з очищенням комунальних стоків та звалищами твердих побутових відходів.

Вплив бойових дій в Криму

Попри практичну відсутність наземних бойових дій в окупованому Криму станом на червень 2024 р., територія півострова з лютого 2022 р. була дуже активно залученою у військових діях. Зокрема, російські війська з території Криму та прилеглих акваторій завдають ракетних ударів по материковій Україні. Своєю чергою, ЗСУ уражають російські військові об'єкти у Криму із застосуванням ракет, безпілотних літальних апаратів та надводних апаратів. Території військової активності розміщені у низці природоохоронних зон, більшість з яких належать до Смарагдової мережі Європи. Ці природні екосистеми зазнали шумових і світлових впливів, а також вибухів боєприпасів внаслідок хаотичного розльоту російських снарядів ППО. Найбільш згубний вплив було вчинено на зимові і міграційні скупчення птахів, особливо навколо комплексу озер Сивашу. Крім того, певну кореляцію можна відстежити під час зіставлення районів пожеж та центрів військової активності.

Будівництво фортифікацій

Окупанти збудували широку мережу інженерно-фортифікаційних споруд (ІФС) [на перешийках з материковою Україною, вздовж західного узбережжя Криму](#), на Арабатській стрілці та [перешийку Керченського півострова і вздовж Північнокримського каналу](#). В багатьох випадках ІФС розміщені на важливих природних територіях, зокрема Національного природного парку «Чарівна Гавань» та в межах Смарагдової мережі Європи. Будівництво ІФС є одним із наймасштабніших чинників негативного впливу на ландшафти. Це також становить серйозну загрозу для багатьох біологічних видів через знищення рослинності, порушення ґрунтового покриву та геохімічних процесів, гідрологічного балансу ґрунтових вод, дефіциту природного зволоження та навіть можливого опустелювання. Тому фактична площа території, пошкодженої внаслідок будівництва окопу, значно більша за площу, яку займає дана фортифікаційна споруда.

Забруднення морського середовища

З початком повномасштабного вторгнення значно посилюється негативний вплив милітаризації на Чорне та Азовське моря. російські військові кораблі створюють екологічні загрози не лише під час запуску ракет та використання радарів, а й внаслідок розливів нафти, які утворюють на поверхні моря непроникну для кисню плівку. Військові кораблі також становлять загрозу, коли опиняються на дні моря після затоплення. Для прикладу, на російському крейсері «Москва», який затонув у північно-західній частині Чорного моря, могло бути до [1740 тонн мазуту](#). Дрейфуючі міни, які тепер безконтрольно пересуваються акваторією Чорного моря, можуть призвести до загибелі тварин у великому радіусі від місця детонації. У період із січня по жовтень 2022 р. було зафіксовано [близько тисячі випадків загибелі китоподібних](#) у Чорному морі, що у 2-3 рази більше, ніж у 2019-2021 рр. Причинами їхньої загибелі можуть бути акустичні та

вибухові травми внаслідок підводних вибухів, а також радари військових кораблів і підводних човнів, які працюють на тих самих частотах, на яких китоподібні сприймають звуки.

Внаслідок аварії танкерів «Волгонефть-212» і «Волгонефть-239», яка сталася 15 грудня 2024 р. у Керченській протоці, збитки можуть сягати [\\$ 14 млрд](#). [Понад 250 км узбережжя Криму](#) забруднено мазутом, внаслідок чого гинуть [дельфіни](#) і [птахи](#). Окупаційна влада заявила, що вдалося зібрати [60 тонн мазуту](#).